

تاریخ آموزش در ایران
مجموعه مقالات چهارمین همایش
«آموزش تاریخ در مدارس»
کرمان، پنجم بهمن ماه ۱۳۹۶
جلد اول

به کوشش:

دکتر جمشید روستا، رحیم روح بخش

برگزارکنندگان همایش:

انجمن ایرانی تاریخ با همکاری دانشگاه شهید باهنر کرمان (گروه تاریخ)

نگارستان اندیشه
تهران - ۱۳۹۸

سرشناسه: همایش آموزش تاریخ در مدارس (چهارمین: ۱۳۹۷؛ کرمان) عنوان و نام پدیدآور: مجموعه مقالات چهارمین همایش «آموزش تاریخ در مدارس»؛ مجموعه مقالات چهارمین همایش آموزش تاریخ در مدارس / به کوشش جمشید روستا، رحیم روحیخش؛ برگزارکنندگان همایش انجمن ایرانی تاریخ با همکاری دانشگاه شهید باهنر کرمان (گروه تاریخ). تهران: انتشارات نگارستان اندیشه: ۱۳۹۸. ۰. مشخصات ظاهری: ۲ ج: مصور، جدول، نمودار.

شناسه افروزه: انجمن ایرانی تاریخ. دانشگاه شهید باهنر کرمان. ایران. وزارت آموزش و پرورش. اداره کل آموزش و پرورش استان کرمان.

شابک: دوره: ۹۷۸-۶۲۲-۶۶۰۷-۰۶-۳ ۹۷۸-۶۲۲-۶۶۰۷-۰۵-۶ ۹۷۸-۶۲۲-۶۶۰۷-۰۷-۰ ج: ۲

عنوان دیگر: آموزش تاریخ در مدارس: مجموعه مقالات چهارمین همایش.

یادداشت: با حمایت اداره کل آموزش و پرورش استان کرمان، انجمن ایرانی تاریخ شعبه کرمان، مرکز منطقه‌ای اطلاع‌رسانی علوم و فناوری پایگاه استادی علوم جهان اسلام، شرکت ملی صنایع مس ایران (مس منطقه کرمان)، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سازمان اسناد و کتابخانه ملی منطقه جنوب شرق. کتابنامه.

مندرجات: ج. ۱. تاریخ آموزش در ایران کرمان، پنجم بهمن ماه ۱۳۹۶ - ج. ۲. آموزش تاریخ در مدارس، چالش‌ها و راهکارها کرمان، پنجم بهمن ماه ۱۳۹۶.

موضوع: تاریخ -- راهنمای آموزشی (متوسطه) -- کنگره‌ها. -- Study and teaching History (Secondary) -- Congresses

شناسه افروزه: روستا، جمشید، ۱۳۶۱ -، گردآورنده. روحیخش، رحیم، ۱۳۴۵ -، گردآورنده.

رده‌بندی دیوی: ۹۰۷. رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۶ هـ الف ۱۶/۲ D شماره کتابشناسی ملی: ۵۶۲۳۷۱۰

تاریخ آموزش در ایران

مجموعه مقالات چهارمین همایش

آموزش تاریخ در مدارس ایران (جلد اول)

به کوشش: دکتر جمشید روستا، رحیم روحیخش

ویراستار: فربده حشمتی، کیمیا حشمتی

ناشر: نگارستان اندیشه

طراح جلد: سعید صحابی

چاپ: اول، ۱۳۹۸

تیراژ: ۵۰۰ نسخه

چاپ و صحافی: نسیم

تمام حقوق برای انجمن ایرانی تاریخ و دانشگاه شهید باهنر کرمان، محفوظ است

نشانی ناشر: م. انقلاب، ابتدای خ آزادی، خ بهزاد، شماره ۲۹ واحد ۷

تلفکس: ۶۶۴۳۵۴۱۶ - ۶۶۴۳۵۴۲۲

www.cins.ir – info@cins.ir

شورای برنامه‌ریزی و کمیته‌های علمی، اجرایی و هیئت داوران چهارمین همایش آموزش تاریخ در مدارس

شورای برنامه‌ریزی همایش: (کارگروه آموزش و پژوهش انجمن ایرانی تاریخ)
دبير کارگروه: دکتر بهمن شعبانزاده

- آهنگری، فاطمه

- حشمتی، فریده

- روح بخش، رحیم

- صالحی‌نیا، پروانه

- فاضلی‌پور، طوبی

- هدایتی، اعظم

- همتی، طاهره

کمیة علمی:

دبير کمیته علمی: دکتر جمشید روستا (دانشگاه شهید باهنر، کرمان)

- اسدپور، حمید (دانشگاه خلیج فارس، بوشهر)

- اسدی، مهدی (دانشگاه شهید باهنر، کرمان)

- بهرامی، روح الله (دانشگاه رازی، کرمانشاه)

- حسن‌آبادی، ابوالفضل (مدیریت استناد و مطبوعات آستان قدس رضوی، مشهد)

- حسین طلایی، پرویز (دانشگاه شهید باهنر، کرمان)

- دشتکی‌نیا، فرهاد (دانشگاه شهید باهنر، کرمان)

- دلیر، نیره، (پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران)

- روح بخش، رحیم (شورای عالی آموزش و پژوهش، تهران)

- ریحانی، جاسم (آموزش و پژوهش، شادگان خوزستان)

- شعبانزاده، بهمن (آموزش و پژوهش، تهران)

- شعبانی، امامعلی (دانشگاه مازندران)

- صیامیان گرجی، زهیر (دانشگاه شهید بهشتی، تهران)

- طبیبی، سید محمد (دانشگاه شهید باهنر، کرمان)

- عباسی، جواد (دانشگاه فردوسی، مشهد)

- فاضلی پور، طوبی (امور شعب انجمن ایرانی تاریخ، تهران)
- قدیمی قیداری، عباس (دانشگاه تبریز)
- کاویانی پویا، حمید (دانشگاه شهید باهنر، کرمان)
- نجمی، سید شمس الدین (دانشگاه شهید باهنر، کرمان)
- یوسفی فر، شهرام (پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران)

کمیته اجرایی:

- دیر کمیته اجرایی (تهران): رحیم روح بخش (شورای عالی آموزش و پرورش)
- دیر کمیته اجرایی (کرمان): فاطمه بیگم روح الامینی (آموزش و پرورش، کرمان)
- تاج الدینی، مجتبی (دانشگاه شهید باهنر، کرمان)
- تورانی، بهgett (دانشگاه شهید باهنر، کرمان)
- توکلی، مليحه (آموزش و پرورش، کرمان)
- دعاگویی، حمیدرضا (آموزش و پرورش، کرمان)
- رشیدی، احمد (فرهنگ و ارشاد اسلامی، زرند)
- شکوه سلجوقی، آرمان (آموزش و پرورش، کرمان)
- صالحی، افشین (دانشگاه آزاد اسلامی، شهربابک)
- کریمی، عبدالرضا (آموزش و پرورش، کرمان)
- گلستانی حتکنی، زهرا (دانشگاه پیام نور، کرمان)
- محمود آبادی، محمد (سازمان اسناد جنوب شرق کشور، کرمان)
- منوچهري نيا، سوزان (دانشگاه شهید باهنر، کرمان)
- نیک پور، مجید (پژوهشگر تاریخ، کرمان)

اساتید داور

- یوسفی فر، شهرام (دانشگاه تهران)
- مفتخری، حسین (دانشگاه خوارزمی)
- صیامیان گرجی، زهیر (دانشگاه شهید بهشتی)
- دلیر، نیره (پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی)
- برومند، صفورا (پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی)
- عباسی، جواد (دانشگاه فردوسی مشهد)
- خسرو بیگی، هوشیگ (دانشگاه پیام نور)

صالحی، نصرالله (دانشگاه فرهنگیان)
ابراهیمی، آمنه (دانشگاه علامه طباطبایی)
خلیفه، مجتبی (دانشگاه بیرجند)
دشتکی نیا، فرهاد (دانشگاه شهید باهنر کرمان).
طیبی، سیدمحمد (دانشگاه شهید باهنر کرمان)
رشتیانی، گودرز (دانشگاه تهران)
ملکزاده، الهام (پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی)
رضوی خراسانی، سیدحسین (دانشگاه فرهنگیان)
رجایی، سیدجلال (دانشگاه فردوسی مشهد)
نجومی، سیدشمس الدین (دانشگاه شهید باهنر کرمان)
حسین طلایی، پرویز (دانشگاه شهید باهنر کرمان)
کاویانی، حمید (دانشگاه شهید باهنر کرمان)
اسدپور، حمید (دانشگاه خلیج فارس)

هیئت داوران مقالات:

- آهنگری، فاطمه (آموزش و پرورش، تهران)
- احمدزاده، محمدامیر (پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران)
- احمدی اختیار، مهدی (آموزش و پرورش، اصفهان)
- اخوی، امید (پژوهشگر، تهران)
- بوچانی، ابراهیم (آموزش و پرورش، ایلام)
- بیگدلو، رضا (پژوهشگاه علوم انتظامی و مطالعات اجتماعی، تهران)
- پروانه، فرهاد (آموزش و پرورش، کرمانشاه)
- پریون، نادر (آموزش و پرورش، کرمانشاه)
- پهلوان، نورالله (آموزش و پرورش، آمل)
- حرآبادی فراهانی، عاطفه (پژوهشگر، تهران)
- حشمتی، فریده (آموزش و پرورش، تهران)
- رضایی، فخری (پژوهشگر، اصفهان)
- ریخته‌گر ماسوله، زهرا (آموزش و پرورش، تهران)
- زنگی آبادی، فخری (دانشگاه پیام نور، کرمان)
- شریفات، زهرا (آموزش و پرورش، امیدیه خوزستان)

- شکور قهاری، معصومه (دفتر تدوین دانشگاه آزاد اسلامی، تهران)
- صالحی نیا، پروانه (آموزش و پرورش، تهران)
- صمدی پور، سعید (آموزش و پرورش، تهران)
- فتاحی، قاسم (آموزش و پرورش، شهرکرد)
- فتحی، کورش (دانشگاه فرهنگیان، تهران)
- فردیار، مهرداد (پژوهشگر، تهران)
- فضلی، ابوالفضل (آموزش و پرورش، تهران)
- کاظمی، اعظم (آموزش و پرورش، اصفهان)
- کریمی، عبدالرضا (آموزش و پرورش، کرمان)
- گلستانی حتکنی، زهرا (دانشگاه پیام نور، کرمان)
- گنجعلی، زهرا (آموزش و پرورش، نیشابور)
- نریمان فرد، لیلا (آموزش و پرورش، تهران)
- نعمتی، رضوان (آموزش و پرورش، اصفهان)
- نعیمی، سهیلا (آموزش و پرورش، تهران)
- ماشالهی، ژامک (آموزش و پرورش، تهران)
- مبادر امینی، زهرا (آموزش و پرورش، تهران)
- محمدی، محمدحسین (پژوهشگر، تهران)
- معماری، رزا (آموزش و پرورش، اراک)
- ملاحسنسی، معصومه (آموزش و پرورش، قزوین)
- مهری، فرشید (آموزش و پرورش، تهران)
- هدایتی، اعظم (آموزش و پرورش، تهران)
- همتی، طاهره (آموزش و پرورش، تهران)

فهرست مطالب

- مقدمه انجمن ایرانی تاریخ / ۱۳
- مقدمه دیبران همایش / ۱۷
- مقالات (به ترتیب سیر تاریخی)
۱. آموزش و مراکز علمی در ایران باستان
آمنه نجف زاده / ۲۵
  ۲. جایگاه مدرسه نظامی نیشابور در نظام آموزشی عصر سلجوقیان
لیلا نریمان فرد / ۴۹
  ۳. توسعه فرهنگی در مدارس وقفی؛ مطالعه موردی: مدرسه وقفی ترکان خاتون (قراختائیان کرمان)
فاطمه تقوا بی / ۷۱
  ۴. آشنایی با پیشینه آموزش در ایران (دوره صفویه)
سوزان منوچهری نیا، ساناز بهشتی راد / ۹۳
  ۵. نقش آموزش نوین در تدریس، تحصیل و تحول پژوهشی مدرسه دارالفنون
نادر پروین، فرهاد پروانه / ۱۱۷
  ۶. میرزا حسن رشیدی از تحصیل در دارالملعimin تا آموزش معلمان
مهرداد فردیار، سید رضا باقریان موحد / ۱۳۵
  ۷. نقش و عملکرد انجمن معارف در دوره مظفرالدین شاه
فرشید مهری / ۱۵۷
  ۸. زمینه‌های تاریخی، اجتماعی استقبال از مدارس دخترانه در شهر کرمان عصر ناصری و مظفری
علی عبدالله نیا، مهری ادريسی / ۱۸۱
  ۹. آموزش سنتی در عصر قاجار و تأملات منتقدانه به آن
ابراهیم بوچانی، طاهره فرهادی / ۱۹۹

۱۰. عوامل شکل‌گیری مدارس خارجی در ایران با تأکید بر نقش فرهنگی این مدارس در اصفهان
رضوان نعمتی / ۲۱۹
۱۱. بررسی نقش رقابت‌های میسیون‌های مذهبی در تأسیس نخستین مدارس نوین در آذربایجان
فرهاد دشتکی‌نیا / ۲۴۱
۱۲. نقش میسیونرهاي آمریکایی در نوسازی نظام آموزشی ایران
رضا بیگدلو، ثریا مرسلی / ۲۵۳
۱۳. نگرشی بر شیوه فعالیت مدرسه‌های میسیونری آمریکایی‌ها در ایران
عبدالله متولی، محمد حسن بیگی / ۲۷۱
۱۴. مدرسه‌های میسیونرهاي مذهبی در زمان قاجار با تأکید بر دوران ناصرالدین‌شاه و نقش آنان
در تحولات ایران آن عصر
نورالله پهلوان، فریدون سالار / ۲۸۳
۱۵. فعالیت مدرسه‌های آیانس در همدان از دوره ناصری تا پایان حکومت پهلوی اول
قاسم صنایعی، آزیتا منگابادی، محمد شعبانی حیدرآبادی / ۳۰۳
۱۶. فعالیت‌های آموزشی ارامنه همدان از مشروطه تا پایان دوره پهلوی اول
قاسم صنایعی، آزیتا منگابادی، محمد شعبانی حیدرآبادی / ۳۲۳
۱۷. معرفی راهنمای معلمان کتاب درس تاریخ سال ششم ابتدایی در سال ۱۳۰۶ ش. و مدرسه‌تمندن تبریز
مهرداد فردیار / ۳۳۷
۱۸. فعالیت‌های مدرسه‌های کمونیستی در دوره پهلوی اول
مهدی اسدی / ۳۵۵
۱۹. نمودهای سکولاریسم در کتاب‌های درسی عصر پهلوی اول؛ مورد مطالعه: کتاب‌های تاریخ،
جغرافیا و ادبیات فارسی
معصومه شکور قهاری / ۳۷۷
۲۰. نوسازی آموزش و پرورش در دوره رضا شاه و تأثیرات آن بر مدارس زرتشتی ایران
مسعود دادبخش / ۳۹۹
۲۱. تاریخ ایجاد و فعالیت دارالتریبیه‌های عشایری در دوره رضا شاه
الهام ملک‌زاده / ۴۱۵

۲۲. ضرورت تدوین تاریخ شفاهی سپاهدانش، بررسی رویدادها و عملکردهای نظام آموزشی
مسيح جواهردهي / ۴۳۹
۲۳. بررسی ضرورت و اهداف شکل‌گيری سپاه دانش در آموزش و پرورش ايران دهه ۴۰ هجری
شمسي
بهزاد جمادی / ۴۷۱
۲۴. تاریخ نگاری باستانی پاریزی و تأثیر آن بر تعمیق دانش محلی معلمان تاریخ
ابوالفضل حسن آبادی / ۴۹۹
۲۵. کرمان در آیینه کلام باستانی پاریزی، بررسی نقش و تأثیر استاد باستانی پاریزی در آموزش
تاریخ با تأکید بر تاریخ محلی کرمان
امرا الله اميني سميرمي / ۵۱۵
۲۶. بررسی و شناخت ميزان مهارت سواد اطلاعاتی دبيران تاریخ و مطالعات اجتماعی استان
مازندران
رضا عبادی جامخانه، رحیم حیدری گرجی، علی قاسمی‌نیا، محمد تقی رحیمی / ۵۳۳
۲۷. نظام نوين آموزشی در بجنورد: چالش‌ها و کارکردها
مهین صدقی قره‌چشمها / ۴۰۹
۲۸. شکل‌گيری نظام نوين آموزشی در خوزستان از انقلاب مشروطه تا انقلاب اسلامی
سهيلا تارازى / ۵۸۷

مقدمه انجمن ایرانی تاریخ

چهارمین همایش آموزش تاریخ در مدارس در بهمن ماه ۱۳۹۶ در استان کرمان برگزار شد. موضوع آموزش و پژوهش دانش تاریخ در مدارس و دانشگاه‌های کشور، با چالش‌ها و مسائل بسیاری روپرور بوده و هست. اگر چه از نظر نوع موضوعات و مسایل تفاوت‌هایی بین حوزه آموزش و پژوهش و آموزش عالی وجود دارد، اما زمینه‌های مشترک بسیاری نیز با یکدیگر دارند. در باب آموزش تاریخ در مدارس، به عنوان بخشی از محتوای نظام تعلیم و تربیت کشور، بحث‌های بسیاری درگرفته و بنا به ضرورت‌های بسیار باید با گستردگی و ابعاد بستری تداوم یابد. هنوز در نظام آموزشی کشوری تاریخی چون ایران، کارویژه‌های «درس تاریخ» برای برخی از تصمیم‌گیران و دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت کشور بخوبی فهم نشده است. جایگاه «درس تاریخ» در نظام آموزشی ایران، دیرهنگامی است که فراموش و به حال خود رها شده است و امکان تاثیرگذاری کارشناسان و مجتمع مستقل در این روند با موانع اجرایی و اداری روپرور است. امری که باید به طور مستمر و خستگی‌ناپذیر به آن پرداخت و راه کارهایی موثر برای جلوگیری از تداوم آسیب‌ها و نتایج مخرب این وضعیت اندیشید. انجمن ایرانی تاریخ بنا به ماموریت‌هایی که در حوزه آموزش و پژوهش تاریخ در کشور و نیز نمایندگی جامعه تاریخ‌دانان کشور بر عهده دارد، تلاش‌های مستمر و پویایی را در درانداختن گفتگوهای کارشناسی در سطوح مختلف دانشگاه و معلمان تاریخ درانداخته است. پروژه‌ای که نهایت منطقی آن به خلق یک گفتمان جایگزین در نظام آموزشی مدارس در کشور و انسجام بخشی به جامعه معلمان و دانشگاهی در مسایل مشترک آنان شود. یکی از اهداف راهبردی برنامه‌هایی که در طی سه سال اخیر با عنوان همایش آموزش تاریخ در مدارس کشور با همکاری نزدیک معلمان و اعضای هیات علمی دانشگاه طراحی و اجرا شده است، دست‌یابی به چنین موقعیت سنجدیده‌ای در جامعه تاریخ‌دانان کشور است. امری که با استقبال بسی نظیری در بین دانش‌آموختگان رشته تاریخ در سراسر کشور روپرور شده است.

موضوع «درس تاریخ» در کشور تاریخی ایران، واجد اهمیت‌های بسیار است. اما یک وجه کاربردی این درس که کمتر توجه آگاهان و سیاست‌گذاران و مدیران ارشد و میانه مختلف در حوزه‌های ذیربسط را به خود جلب کرده است، به موقعیت هویت ایرانیان، چون امری تاریخی مربوط است. هویت ایرانیان، به مثابه امری تاریخی، با تاریخ مردمان این کشور و کلیت مواریت معنوی و فرهنگی ایرانیان، گره خورده است و از این رو است که شناخت و آگاهی تاریخ ایران، سازه هویتی و غنای مؤلفه‌های قوام‌دهنده آن را موجب می‌شود. نقش «درس تاریخ» در «تداوی تاریخی» فرهنگ و تمدن ایران از این زاویه هم قابل تأکید است.

اما با وجود کاربردها و ضرورت‌هایی که «درس تاریخ» در رشد و توسعه کشور دارد، بی‌اعتنایی‌ها و چالش‌های بسیاری در راه تاثیرگذاری آن در آموزش مدارس بوجود آمده است که باید آن موارد انحطاط‌زا را فهم کرد و راههایی برای بر طرف کردن آن‌ها جست و بکار برد. این واقعیت که فرد فرد ایرانیان، در دوره آموزش ابتدایی و سطوح متوسطه خود یک بار به طور نظام یافته از امکان «درک و فهم هویت» تاریخی خود، از مسیر «درس تاریخ» برخوردار می‌شوند، اهمیت و فوریت پرداختن به موضوع این همایش‌ها را نشان می‌دهد.

انجمن ایرانی تاریخ در راستای مأموریت‌های علمی و فرهنگی خود، برنامه‌های کشوری همایش «آموزش تاریخ در مدارس» را از سال ۱۳۹۵ تا کنون در استان‌های مختلف کشور به اجرا در آورده و آن را چون وظیفه‌ای ملی ادامه خواهد داد. آشکار است به انجام رساندن این گونه برنامه‌های دشوار، از عهده افرادی عاشق دانش و تاریخ این سرزمین برمی‌آید. از این‌رو بایسته است هنگامی که دست رنج این همایش‌ها در قالب مجموعه مقالات منتشر می‌شود، یادآوری زحمات همکارانی که یاری‌های بی‌دریغ آنان ساماندهی و پیشبرد امور را امکان‌پذیر کرده، صورت گیرد. اعضای هیئت مدیره و هیئت رئیسه انجمن ایرانی تاریخ، به ویژه سرکار خانم دکتر طوبی فاضلی‌پور، دبیر محترم انجمن ایرانی تاریخ، آقای دکتر شعبان‌زاده، مسئول محترم کارگروه آموزش و پژوهش انجمن ایرانی تاریخ و همکاران محترم ایشان خانم‌ها آهنگری، حشمتی، صالحی‌نیا و آقای روح‌بخش. آقای دکتر جمشید روستا، عضو محترم هیئت علمی گروه تاریخ دانشگاه کرمان دبیری علمی همایش را بر عهده داشتند و آقای روح‌بخش به عنوان دبیر اجرایی همایش زحمات بسیاری را تقبل و به انجام رسانند. بسیاری از همکاران دیگر که در صفحات دیگر این کتاب ذکر نام و فعالیت‌های آنان درج شده است.

تلاش‌های همگی آنان را قادر دانسته و آرزوی موفقیت‌های بیشتر برایشان داریم.

انجمن در برگزاری این همایش از یاری شماری از مراکز علمی و دانشگاهی برخوردار بود: گروه تاریخ دانشگاه شهید باهنر کرمان، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سازمان اسناد و کتابخانه ملی شعبه کرمان، اداره کل آموزش و پرورش استان کرمان، مرکز منطقه‌ای اطلاع‌رسانی علمی و فناوری پایگاه استنادی علوم جهان اسلام، شرکت ملی صنایع مس ایران، و دیگر کسانی که حمایت‌های معنوی خود را همیشه به انجمن ارزانی داشته‌اند.

امید است مجموعه تلاش‌های صورت گرفته در راستای طرح مباحث روشمند و علمی در باب مسائل آموزشی و پژوهشی تاریخ در مدارس کشور، ضمن آن که ادبیات فاخری را در این زمینه بدست می‌دهد، چشم‌اندازهای کارشناسی به مباحث مذبور و مبنای مستحکم برای تدوین برنامه‌ها و سیاست‌گذاری‌های ضروری برای ارتقاء جایگاه آموزش تاریخ در مدارس و معلمان تاریخ بدست دهد.

دکتر شهرام یوسفی فر

رئیس هیات مدیره انجمن ایرانی تاریخ

اسفند ۱۳۹۷

مقدمه دیران همایش

با تأملی در تاریخچه آموزش در ایران معاصر می‌توان دریافت که اگرچه نخستین تلاش‌های اصلاح طلبانه – در همه جوانب و از جمله آموزش – از درون حاکمیت قاجار با کوشش شاهزاده عباس میرزا، نایب‌السلطنه و فرمانده کل قوای، ایران آغاز شد؛ اما این میرزا تقی‌خان امیرکبیر بود که با ساخت مدرسه دارالفنون و استخدام استادان کاردان، زمینه‌های رشد و ارتقای علوم و فنون مدرن و شیوه‌های آموزش در ایران را پایه‌ریزی کرد. البته بر همگان مبرهن است که آموزش در عصر قاجار به طریق سنتی صورت می‌گرفت. آموزش به شیوه مکتب خانه‌ای که هر چند در سطوح مختلف توسط مکتب خانه‌های عمومی و مکتب خانه‌های خصوصی به انجام می‌رسید؛ اما به دلیل رواج بیشتر مکتب خانه‌های عمومی و عدم توجه کافی به اصول علمی آموزش، معمولاً نظام تعلیم و تربیت این دوره با رکود مواجه بود. به مرور زمان و بدان سبب که برخی از متفکران و روشنفکران همچون میرزا ملکم‌خان، طالبوف تبریزی، آخوندزاده و... با ملاحظه پیشرفت‌های ایجاد شده در نظام آموزشی سایر کشورها و مقایسه این پیشرفت‌ها با نقاط ضعف نظام آموزش سنتی ایران عهد قاجار به دنبال راهکاری جهت بروز رفت از این بحران بودند، امیدهای بهبود وضعیت آموزشی در مکاتب و مدارس ایران زمین بیشتر و بیشتر شد.

در واقع جامعه سنتی ایران در طی یکی دو سده اخیر با ورود مناسبات مدرن رقیب، دچار چالش جدی گردید. بخشی از نخبگان فکری از مدرنیسم استقبال کردند؛ گروهی به نفی آن پرداختند؛ اندکی نیز ضمن پذیرش دانش و کارشناسی، نسبت به اهداف سلطه‌طلبی غرب هشدار دادند. تأسیس مدارس نوین یکی از جلوه‌های مدرنیسم در ایران بود؛ وانگهی اولین مدارس نوین نیز توسط مسیونرهای مذهبی تأسیس شد. چنانچه گسترش این مدارس در چندین شهر در دوره محمدشاه قاجار (۱۲۵۰-۱۲۶۴ق)، سوءظن سنت‌گرایان را برانگیخت. به طوری که بعدها هم وقتی امیرکبیر دستور تأسیس دارالفنون را در ۱۲۶۷ق، صادر کرد چند سالی نگذشت که شائبه نفوذ فراموشخانه ملکم خان، آن مدرسه دولتی را در معرض خطر تعطیلی قرار داد. نمونه عینی و ملموس از این نوع چالش‌ها، مدارس رشدیه بود که مواجهه

وی با سنت گرایان متعصب در تبریز، مشهد و چند شهر دیگر، داستانی درازدامن دارد. با این احوال تأسیس مدارس نوین همچنان در دستور کار نخبگان دولتی و در بعضی موارد، رجال معارف پرور قرار داشت. به طوری که بعد از رشیدیه، مدرسه علوم سیاسی در ۱۳۱۷ق، مدرسه فلاحت در ۱۳۱۸ق و بالاخره تأسیس و بهره‌برداری از ۲۱ مدرسه در ۱۳۲۰ق، در دستور کار قرار گرفت، که از این تعداد ۱۷ مدرسه در تهران و بقیه در شهرهای تبریز، بوشهر، رشت و مشهد قرار داشت. این روند با نزدیکی به تحولات نوگرایانه انقلاب مشروطه (۱۳۲۴ق) با رشد فزاینده‌ای مواجه شد، به طوری که در آستانه انقلاب مشروطه تعداد مدارس به ۳۶ باب رسید. به نظر می‌رسد ورود روش‌نگران و اندیشمندانی همچون میرزا حسن رشیدی، حاج میرزا یحیی دولت‌آبادی و... گام‌های اساسی جهت ایجاد تحول در نظام سنتی آموزش از مکتب‌خانه به مدارس نوین داشت. تحولاتی که به مرور زمان و همزمان با اوخر دوران قاجار، سرعتی روزافزون یافت.

رجال معارف پرور این دوره، در گام نخست با تشکیل «انجمن معارف» در صدد ساماندهی مدارس و نظام آموزشی نوین برآمدند؛ اما به زودی دریافتند با حضور نظام سیاسی استبدادی نمی‌توان چشم‌انداز امیدوار کننده‌ای در عرصهٔ فرهنگ و به خصوص مدارس نوین داشته باشند. بر این اساس در پی تشدید اعترافات سیاسی، خیل معلمان و دانش‌آموزان مدارس نیز به مشروطه‌خواهی پیوسته و در گسترش این جنبش، ایفای نقش کردند. پیروزی نهضت مشروطه هر چند نویدبخش رونق مدارس نوین بود؛ ولی مشکلات سال‌های نخست مشروطه اعم از دخالت‌های خارجی و مسائل داخلی مانع رسیدگی به مدارس شد. کما اینکه با شروع جنگ جهانی اول و مصیبت‌های ناشی از حضور طرفین جنگ در خاک ایران، فرصتی برای پیگیری امور آموزشی فراهم نشد.

از این روی، گام اساسی برای تأسیس و گسترش مدارس در دورهٔ سلطنت پهلوی اول برداشته شد. بخش عمده مشاوران رضاشاه، سبقهٔ فرهنگی و علمی داشتند؛ بنابراین به جایگاه و اهمیت فرهنگ و آموزش جهت نهادسازی در جامعه وقت ایران واقف بودند. بر این اساس، تقریباً همزمان با به قدرت رسیدن رضا خان، در اواسط ۱۳۰۱ با تشکیل شورای عالی معارف، در صدد ساماندهی و گسترش ساختاری نظام نوین آموزشی در کشور برآمدند. کما اینکه نیاز به نیروی انسانی آموزش دیده، گام نخست بازسازی و تأسیس نهادهای مدرن حکومتی بود. به طوری که ضرورت این آموزش در ۱۳۱۳ با تأسیس دانشگاه تهران به اوج خود رسید. این

رویکرد با شدت بیشتری در دوره محمد رضا شاه به خصوص در دهه‌های چهل و پنجاه تداوم یافت. به این ترتیب، طی بیش از دو قرن شکل‌گیری مدارس نوین و اصلاحات در حوزه نظام آموزشی به رغم فراز و فرود، روی به گسترش نهاد و امروزه نهاد آموزش در کشور، به عنوان یکی از تأثیرگذارترین نهادهای عمومی به‌شمار می‌رود.

به نظر می‌رسد، امروزه بازکاوی فرایند و تحول نظام آموزشی نوین در ایران، به عنوان یک ضرورت تلقی می‌شود. کما اینکه برخی از مسئله‌های مطروحه در آستانه طرح نظام نوین آموزشی و تأسیس مدارس جدید نیز، هنوز هم به قوه خود باقی است. از این روی، بررسی کارشناسانه مواجهه جامعه آن روز ایران با مدارس نوین، می‌تواند پاسخی به برخی معضلات امروز نیز باشد. از این روی در راستای همین دغدغه‌ها، تصمیم گرفته شد، در سلسله «همایش‌های آموزش تاریخ در مدارس» محور تاریخ آموزش و پژوهش نیز گنجانده شود، تا فرصتی فراهم گردد پژوهشگران حوزه تاریخ آموزش و پژوهش به خصوص معلمان تاریخ، یافته‌های پژوهشی خود را در این خصوص ارائه دهند.

در همین راستا و به دنبال برگزاری سومین همایش آموزش تاریخ در مدارس، طی اردیبهشت ماه ۱۳۹۶ در اصفهان؛ گروه تاریخ دانشگاه شهید باهنر و شعبه انجمن ایرانی تاریخ کرمان پیشنهاد برگزاری چهارمین دوره را در این استان به هیئت مدیره انجمن ایرانی تاریخ ارائه نموده و این پیشنهاد مورد تأیید واقع شد. بدین ترتیب فراخوان ارسال مقالات حول چهار محور اصلی «تاریخ آموزش در ایران»، «روش آموزش تاریخ در مدارس»، «علم و آموزش تاریخ» و «تاریخ محلی کرمان و پیوند آن با آموزش تاریخ» (محور ویژه)، ارائه گردید. در مهلت اعلام شده (آذر ۱۳۹۶)، برای دریافت چکیده مقالات - و البته تمدید یک هفته‌ای آن - تعداد ۱۴۰ چکیده مقاله دریافت شد، که از این تعداد ۱۳۵ چکیده مورد پذیرش قرار گرفت. دریافت این تعداد چکیده مقاله از پژوهشگران گرامی، حاکی از دغدغه‌های روز افزون استادان و معلمان تاریخ نسبت به جایگاه و وضعیت آموزش این دانش و بیانگر یک مرحله جهشی در تداوم اینگونه همایش‌های است. این آمار، تقریباً دو برابر تعداد چکیده‌های سلسله همایش‌های قبلی «آموزش تاریخ در مدارس» بوده و نشان دهنده ظرفیت علمی و آگاهی پژوهشگران حوزه تاریخ از رسالت خویش است. کما اینکه نکته جالب توجه در این همایش، استقبال شایسته اساتید گرامی تاریخ مراکز آموزش عالی و دانشگاه‌ها از فراخوان مقاله بود. به طوری که این عزیزان با ارسال ۴۱ چکیده بعد از معلمان تاریخ - با ارسال ۸۶ چکیده - در ردیف دوم قرار

گرفته و بعد از آنان، پژوهشگران آزاد یا وابسته به مراکز پژوهشی با ۳۸ چکیده جایگاه سوم را به دست آورده‌اند – تفاوت آمار جمع چکیده‌های سه گروه مذکور با تعداد ۱۴۰ چکیده دریافتی، به دلیل این است که برخی چکیده مقالات توسط دو یا سه پژوهشگر نوشته و ارسال شده است. – ناگفته پیداست که این تکاپوها، زمینه پیوند و همکاری بیش از پیش دو نهاد تاثیرگذار دانشگاه و آموزش و پرورش در عرصه آموزش تاریخ را فراهم کرده و زمینه‌ای برای تبادل تجربیات صاحبان اندیشه این دو عرصه آموزشی تاریخ ایجاد خواهد کرد.

به هر حال، در مرحله بعد تعداد یکصد و شصت مقاله از سوی پژوهشگرانی که چکیده آنها مورد تأیید قرار گرفته بود، تدوین و جهت همایش فرستاده شد. مقالات دریافتی توسط صاحب‌نظران اعم از: اساتید دانشگاه، معلمان تاریخ و محققان، داوری شده و از میان آنها تعداد یکصد مقاله مورد پذیرش قرار گرفت. از میان مقالات مورد پذیرش، تعداد سی و دو مقاله در روز همایش - ۵ بهمن ۱۳۹۶ - در دو سالن دانشکده ادبیات دانشگاه کرمان در قالب سخنرانی و میزگرد ارائه شد. سپس در گام بعدی، تعداد چهل و هفت مقاله برای چاپ در مجموعه مقالات همایش، انتخاب شد. از مقالات منتخب، تعداد ۲۸ مقاله که در حوزه تاریخ آموزش در ایران قرار داشت، برای چاپ در جلد اول مجموعه مقالات همایش منظور گردید و تعداد ۲۱ مقاله که در حوزه تحلیل محتوا و روش‌های آموزش کتاب‌های درسی تاریخ قرار داشت، برای انتشار در جلد دوم مجموعه مقالات همایش قرار گرفت. در جلد نخست، یعنی «تاریخ آموزش در ایران»، موضوعات چندی نظری: نظام آموزش سنتی، نظام نوین آموزشی، بانیان نظام نوین و مدارس جدید، مدارس مسیونری، نقش نهادها و انجمن‌های فرهنگی و آموزشی، نظام آموزشی در عصر قاجار و دوره پهلوی، قوانین و مقررات و محتوای آموزشی کتاب‌های درسی تاریخ، مدارس عشایری، تحولات نظام نوین آموزشی برخی ایالات و ولایات... مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است. با عنایت به اینکه تاریخ فرهنگ، بهویژه تاریخ و تحولات نظام آموزشی در ایران نسبت به سایر عرصه‌ها، در دانشگاه‌ها مورد غفلت واقع شده، خوشبختانه طرح این محور در سلسله همایش‌های آموزش تاریخ در مدارس، فرصتی فراهم کرده تا تاریخ و بانیان نظام نوین آموزشی در اقصی نقاط کشور معرفی و اقدامات آنان مورد بازکاوی قرار گیرد. دریافت چهل مقاله در شاخه‌های ذیل این محور، حاکی از نقش، جایگاه و اهمیت عرصه تاریخ آموزش در ایران به خصوص گستره نظام نوین آموزشی در شهرهای مختلف است که از این تعداد مقالات، بیست و هشت مقاله با موضوعات ذیل انتخاب و در این مجموعه مقالات به

چاپ رسیده است:

۱. نظام آموزش سنتی در ایران: کشور ایران با عنایت به دیرینگی و ماهیت فرهنگی آن، میراث دار نظام‌های آموزشی متنوع و متعدد از عصر کهن تا امروز است. این فرهنگ با بن‌مایه دینی اعم از دوره ایران باستان و ایران دوره اسلامی شکل گرفته و گسترش یافته است. براین اساس نمی‌توان بدون توجه به این میراث غنی، نظام آموزشی کنونی را مورد بازکاوی قرار داد. از این روی به منظور توجه به این ریشه‌ها، در پاسخ به فراخوان محور تاریخ آموزش و پرورش همایش، این دوره تاریخی مورد عنایت پژوهشگران قرار گرفت. به طوری که در این حوزه، تعداد هفت مقاله دریافت شد. از این مقالات، چهار مقاله به ترتیب در مقاطع مهم تاریخ سیاسی ایران شامل: نظام آموزشی در ایران باستان، مدارس نظامیه عصر سلاجقه، آموزش در دوره صفویه و بالاخره سازوکارهای مدارس وقفی در ایران میانه با بررسی موردي یک مدرسه وقفی در کرمان برای چاپ انتخاب و در این مجموعه منتشر گردید.

۲. مدارس میسیونری در ایران: در طی گسترش قدرت کشورهای استعماری و تلاش آنها برای نفوذ در ایران عصر قاجار، از دوره سلطنت محمدشاه (۱۲۵۰-۱۲۶۴ق) میسیونرهای مذهبی و تبشيری نیز راهی ایران شده و از شاه مجوز تأسیس مدارس نوین را اخذ کردند. فعالیت‌های این مدارس در ایالات و ولایات مختلف، رویکردهای تبلیغی آنان، رقابت هیأت‌های تبشيری، تعامل آنها با اقلیت‌های مذهبی کشور و بالاخره تکاپوهای این اقلیت‌ها برای تأسیس مدارس مشابه، موضوع ده مقاله دریافتی همایش بود که تعداد هفت مقاله از میان آنها برای چاپ در این مجموعه انتخاب شد.

۳. چالش‌های نظام نوین آموزشی در عصر قاجار: ورود نظام نوین آموزشی به ایران همچون سایر عناصر مدرنیسم با چالش‌های چندی از سوی سنت‌گرایان مواجه شد. روشنفکران عصر مشروطه برای ترویج مدارس نوین، در گام نخست، نظام آموزش سنتی را به نقد کشیدند. البته تأسیس مدرسه دارالفنون توسط امیرکبیر و با پشتیبانی اولیه ناصرالدین شاه تا حدودی از شدت مخالفت با تأسیس مدارس نوین را کاهش داد، ولی با این احوال به‌طور پراکنده در زمان و مکان‌های مختلف مقاومت‌هایی وجود داشت. نمونه بارز آن مخالفت با مدارس رشدیه در تبریز بود که به قولی تا هفت مرتبه مدرسه‌اش را تخریب کردند؛ اما تشکیل انجمن معارف با عضویت برخی رجال معارف پرور در یک دهه قبل از انقلاب مشروطه، زمینه‌های تأسیس مدارس را تسهیل کرد. كما اینکه آموزش به شیوه صوتی توسط میرزا حسن

رشدیه نیز در تسهیل یادگیری الفبای فارسی تأثیر بسزایی داشت.

بر این اساس از هشت مقاله دریافتی در این حوزه، تعداد شش مقاله برای انتشار در این مجموعه انتخاب شد.

۴. نظام آموزشی در دوره پهلوی: وضعیت نظام آموزشی این دوره را می‌توان به دو دوره پهلوی اول و پهلوی دوم تقسیم کرد. تعداد مقالات دریافتی این دو دوره، ده مقاله بود که از این تعداد، هفت مقاله برای انتشار انتخاب شد. گفتنی است که در دوره نخست با عنایت به عزم مدرن‌سازی کشور توسط کارگزاران رضا شاهی، توجه زیادی به ساماندهی و گسترش مدارس صورت گرفت. شورای عالی معارف (تأسیس در ۱۳۰۱ش) در تدوین قوانین و مقررات مربوط به مدارس، کتاب‌های درسی، مقاطع و پایه‌های تحصیلی، برنامه درسی و موارد مرتبط نقش تعیین کننده‌ای داشت. البته مقابله هیأت حاکمه با مدارس خارجی، دارالترییه عشايري، بهره‌برداری ایدئولوژیک از کتاب‌های درسی و تلاش برای نوسازی نظام آموزشی از زمرة موضوعاتی است که در مقالات منتخب این دوره مورد بررسی قرار گرفته است.

در دوره پهلوی دوم نیز به رغم فراز و نشیب‌های سیاسی، در عرصه آموزش گام‌های زیادی برداشته شد که دو موضوع تاریخ شفاهی نظام آموزشی دهه چهل و همچنین نقش سپاه دانش در گسترش سوادآموزی در اقصی نقاط کشور از عنوانین اصلی مقالات این مقطع هستند.

۵. تاریخ آموزش در ایالات با محوریت کرمان: چنانکه گذشت، برگزاری همایش در دانشگاه شهید باهنر کرمان، زمینه‌ای فراهم کرد که بازکاوی تاریخ و رجال تاثیرگذار فرهنگ و مدارس این استان به عنوان محور ویژه انتخاب شود. در این راستا، مقالات چندی از پژوهشگران حوزه تاریخ و فرهنگ کرمان دریافت شد. خوشبختانه این محور، فرصتی برای بازخوانی و سندبیوگرافی هزاران برگ اسناد نظام نوین آموزشی کرمان که در موزه آگیرا (گنجینه اسناد تاریخ آموزش و پرورش استان کرمان) جمع‌آوری و سازماندهی شده، فراهم نمود. به طوری در این حوزه، چندین مقاله دریافت شد. البته برخی مقالات مربوط به کرمان در خلال موضوعات فوق زیرمجموعه تاریخ آموزش و پرورش منظور گردیده است؛ ولی بهطور خاص دو مقاله نیز درباره نقش و جایگاه مرحوم باستانی پاریزی انتخاب شد. کما اینکه سه مقاله نیز راجع به آموزش و پرورش استان‌ها به ترتیب: استان خوزستان، خراسان شمالی(جنورد) و مازندران انتخاب شده که آن مقالات نیز در این مجموعه آمده است.

در پایان بر خود فرض می‌دانیم تا از همکاری و مساعدت ریاست ریاست محترم دانشگاه شهید

با هنر کرمان، ریاست محترم و اعضای هیئت مدیره انجمن ایرانی تاریخ، اعضای محترم کارگروه آموزش و پژوهش انجمن ایرانی تاریخ، مدیرکل محترم اداره کل آموزش و پژوهش استان کرمان، مدیریت محترم سازمان اسناد و کتابخانه ملی منطقه جنوب شرق، مدیریت محترم مرکز منطقه‌ای اطلاع‌رسانی علوم و فناوری، ریاست محترم مجمع نمایندگان استان کرمان، مدیریت محترم شرکت ملی صنایع مس ایران (مس منطقه کرمان)، مدیریت محترم امور روابط عمومی شرکت ملی صنایع مس ایران (مس منطقه کرمان)، مدیریت محترم اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی شهرستان زرنده، موسسه خانه کتاب، ریاست محترم شورای تولیت بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار یزدی و زحمات بی‌دریغ دوستان ارجمند در کمیته‌های علمی و اجرایی، شورای برنامه‌ریزی و بالاخره هیات داوران مقالات همایش قدردانی به عمل آوریم.

دیبر علمی همایش: دکتر جمشید روستا

دیبر اجرایی همایش: رحیم روح‌بخش